Observaţii privind folosirea unor formule de adresare în textele din epoca fanariotă

Alina-Georgiana Focşineanu[*]

Keywords*: address system*; *Oriental influence*; *Romanian language*

Aşa cum am arătat într-un articol mai vechi (Focşineanu 2016: 125–131), în epoca fanariotă predomină *politeţea de gradul I* care, ca tip *comportamental intenţionat* (Culpeper 2011: 21), codează anumite comportamente ale indivizilor şi reflexul lingvistic al acestora. În opinia lui Gino Eelen, politeţea de gradul I poate fi de trei tipuri: *tipul expresiv* (politeţea este redată în planul expresiei lingvistice prin termeni şi formule de adresare sau de salut etc.), *tipul clasificatoriu* (calificativ, n.n.) (evaluarea comportamentului de către participanţi prin politicos vs. nepoliticos) şi *tipul metapragmatic* (accepţiile protagoniştilor situaţiei de comunicare privitoare la politeţe) (Eelen 2001: 35). Dintre acestea, tipul expresiv este cel mai frecvent folosit în textele epocii fanariote.

Ţinând cont de *teoria politeţii lingvistice*, formulată de Penelope Brown şi Stephen C. Levinson în anii ’80 în lucrarea *Politeness: Some Universals in Language* Usage (1987), ne propunem să prezentăm unele rezultate parţiale ale cercetării doctorale şi să facem unele observaţii referitoare la structura unor formule de adresare din epoca fanariotă din perspectiva *pragmaticii istorice* (Butts 1993; Jucker 1995; Jucker, Taatvisainen 2010; Culperer, Kàdàr 2010), în contextul contactelor româno-orientale. Pentru aceasta, luăm în discuţie unele formule de adresare de tip *elḳāb* („formulă de adresare către destinatar mai mult sau mai puţin lungă”) (Guboglu 1958: 61), care includ rangurile, titlurile şi originea interlocutorului.

Mehmed al II-lea către marele muftiu:

> Cel mai înţelept dintre învăţaţii ’ulema, cel mai virtuos, izvor al virtuţii şi al conştiinţei exacte a profetului şi a solilor cereşti, interpret al dogmelor religioase, lămuritor al unicelor adaosuri posibile, tălmăcitor al întrebărilor specifice subtile, cel ce rezolvă greutăţile ştiinţelor speculative, şeich al islamului şi al credincioşilor, muftiu al popoarelor cu credinţe drepte, cel ce este deasupra laudelor şi criticilor mele, mevlana al nostru (Guboglu 1958: 61).

[*] Universitatea din Bucureşti, România.

BDD-V4902 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

Mehmed al II-lea către defterdarul de Buda:

> Pildă a stăpânitorului noroculuі, excelenţă a posesorilor de demnităţi, strângător de felurite comori, harnic conducător al vistieriei, dăruitule prin abundenţa harului rege creator, defterdar de Buda, diviziune a sublimei mele comori (Guboglu 1958: 62).

În spaţiul lingvistic oriental-islamic, folosirea unor astfel de formule este o consecinţă a preocupării constante de a nu ameninţa în niciun fel faţa interlocutorului. În acest sens, capitolul *Despre cum scrii formulele introductive în scrisoare* (AM: 306) din tratatul islamic al bunelor maniere, *Al-'adab al-mufrad*, recomandă folosirea formulelor de adresare de dimensiuni considerabile care includ rangurile, titlurile şi originea interlocutorului. În felul acesta expeditorul recunoaşte pe deplin alteritatea destinatarului, comportament verbal care scoate în evidenţă respectarea *maximei abilităţii de a spune lucrurile în aşa fel încât să nu se aducă atingere feţei Celuilalt* (engl. *tact maxim*) (Al-Khatib 2012: 503).

În textele studiate (CM2, DIC, DR 1821.1, DR 1821.2, DR 1821.3, Ghibănescu 1933, SD 7, SD 10, SD 11, SD 12, SD 16, SD17, SD 21, Urechia 1889) în timpul stagiului doctoral, pentru a reconstitui influenţa orientală asupra sistemului de adresare al limbii române, am identificat un număr considerabil de *elḳāb-uri* care pot fi descrise prin semele **+/identitate religioasă/** şi **+/imaginea destinatarului/**.

Unele formule din prima categorie au ca formant structura *neamul Mesiei*, calchiată după tc. *millet Mesiha*, lit. „neamul/ poporul Mesiei", adesea folosită în epocă în referirea la domnii Ţărilor Române (Guboglu 1958: 63):

(1) După 7 august 1821; Mehmet paşa Silistra către aga de la Bucureşti; text în limba română:

> Şi tu întâiule al neamului Mesii, halea caimacamule al Ţării Româneşti, Constandine Negre, crească-ţi cinstea şi bun numele tău! (DR 1821.2: 286).

(2) 29.1.1822; Ştefanache Vogoride este întărit în funcţia de caimacam al Moldovei; text publicat în copie românească contemporană:

> Alesule între cei întâi a neamului Mesiei, halé caimacam al ţării Moldavvei, Ştefănache Vogoride (DR 1821.3: 45).

Cât priveşte formulele din a doua categorie, emitentul nu se mai concentrează asupra identităţii religioase a destinatarului, ci asupra imaginii acestuia prin enumerarea calităţilor, epitetelor şi funcţiilor sociale/politice pe care le deţine:

(3) 7.9.1821, Hatihumaiun către comandanţii trupelor turceşti din Moldova să împiedice abuzurile făcute de ostaşi; publicat în traducere românească contemporană:

> Cinstiţi epitropi ai ţărei, înţelepţi judecători ai poporului! Voi, cei ce vă îngrijiţi despre cele de nevoie, de apăratu şi de nenorocirea popoarelor şi înzăstraţi de creator cu deosebite prerogative, voi ali-muhafizii de Ibraila, tu vizire, Izu paşa, muhafid de Varna, generali ai armatilor noastre în Moldaviea, tu, vizire Salih

BDD-V4902 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

paşa, tu, prea credincios între toţi ai împărăţiei mele şi axanicotate, prea zelosule salahoru, căruia ţi-am poroncit să înceteze turburările în Moldavia (DR 1821.2: 310).

(4) 5.10.1821, Firmanul sultanului către comandanţii turci din Moldova; poruncă, text publicat în copie românească contemporană:

Slăviţilor împuterniciţilor sfetnici şi buni ocârmuitori ai lumii şi săvârşitori ai pricinilor norodului cu iscusinţă dă minte şi înzăstraţi cu feliuri de bunătăţi de către împăratul ceresc, heliveni a răsăritului, muhafs şi nazîru Ibrailei, Becherbaşa şi cercaziu al Moldaviei vezirul mieu Halil-paşa (DR 1821.2: 364).

(5) Nedatată, între 1726–1731, Mihai Vodă Racoviţă către Ioan Grigore Ghica Voievod; text în limba română; informare, rugăminte:

Prea-luminate, înnălţate şi de Dumnăzău credinciosu Doamne şi oblăduitoriu a toată Moldova, chirie, chirie Ioan Grigorie Ghica Voevoda, al nostru pre-iubite frate şi pre-îndrăgit cuscre, pre Pre-Luminarea Ta frăţeşte sărutându-te, cu amăruntul te bine vestim. Domnul Dumnezău să te păzască întru întreagă sănătate şi întru neîncetată şi adease bună norocire cu lungă viaţă (SD 11: 82).

La fel ca în elḳāb-urile din documentele otomane, şi cele din limba română cuprind informaţii referitoare la statutul social al destinatarilor şi sunt constituite dintr-o formulă de adresare complexă, alcătuită cel mai adesea din modificatori non-restrictivi, (adjective calificative sau clasificatoare), care desemnau calităţile şi însuşirile şi receptorului, alături de enumerarea unor epitete ale acestuia, ceea ce conferă **+/intimitate/** sau **+/apropiere/** relaţiilor dintre interlocutori.

Corpus

AM = Muḥammad Ibn Ismāʿīl Al-Buẖāry, *Al-'adab al-mufrad*, Al-Ğubayl, Dar Aṣ-Ṣādyq, 1982.

CM2 = Mihail Gregorian, *Cronicari munteni*, vol. 2, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

DIC = Dum. Z. Furnică (ed.) – *Din istoria comerţului la români, mai ales băcănia. Publicaţiune de documente inedite (1593–1855)*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Comp., 1908.

DR 1821.1 = Andrei Oţetea (red.), *Răscoala din 1821*, vol. I, *Documente interne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

DR 1821.2 = Andrei Oţetea (red.), *Răscoala din 1821*, vol. II, *Documente interne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

DR 1821.3 = Andrei Oţetea (red.), *Răscoala din 1821*, vol. III, *Documente interne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

Ghibănescu 1933: Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoare (documente kogălniceneşti între 1528–1878)*, vol. 25, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună".

SD 7 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII, *Cărţi domneşti, zapise şi răvaşe*, partea III, Bucureşti, Editura Ministerului de Instrucţiune, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1904.

BDD-V4902 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

SD 10 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. X, *Braşovul şi românii. Scrisori şi lămuriri*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1905.
SD 11 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI, *Cercetări şi regeste documentare*, Bucureşti, Editura Ministerului de Interne, Atelierele Grafice Socec, 1906.
SD 12 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XII, *Scrisori din archiva Grecilor Sibiiului, din archiva Protopopiei neunite a Făgăraşului şi din alte locuri*, Bucureşti, Socec, 1906.
SD 16 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVI, *Documente şi regeste din colecţii de familie*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1909.
SD 17 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVII, *Constatari istorice cu privire la viaţa agrară a românilor. Documente felurite. Câteva inscripţii şi însemnări de biserici. Condica de menziluri a lui Scarlat-Vodă Callimachi*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1908–1910.
SD 21 = Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXI, *Documente interne: miscellanea*, Bucureşti, Editura Ministerului de Instrucţie Publică, 1911–1913.
Urechia 1889: V.A. Urechia, *Documente dintre 1769–1800: comunicări*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române.

Bibliografie

Al-Khatib 2012: Mahmoud A. Al-Khatib, *Politeness in the Holy Quran: A Sociolinguistic and Pragmatic Perspective*, in Istvan Kecskes (ed.), "Intercultural Pragmatics", Berlin, Mouton de Gruyter, 9(4), p. 479–509.
Brown, Levinson 1987: Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press.
Butts 1993: Robert E. Butts, *Historical Pragmatics*, Springer, Amsterdam.
Culpeper 2011: Jonathan Culpeper, *Impoliteness. Using language to cause offence*, Cambridge, Cambridge University Press.
Culpeper, Kádár 2010: Jonathan Culpeper, Dániel Z. Kádár (eds.), *Historical (Im)politeness*, Berlin, Peter Lang.
Eelen 2001: Gino Eelen, *A Critique of Politeness Theories*, Manchester, St Jerome Publishing.
Focşineanu 2016: Alina-Georgiana Focşineanu, *Dimensiunea expresivă a politeţii în **Istoria othomanicească** a lui Ianache Văcărescu*, în Mihaela Viorica Constantinescu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Gabriela Stoica, Rodica Zafiu (eds.), *Perspective comparative şi diacronice asupra limbii române. Actele celui de-al 15-lea Colocviu al Departamentului de Lingvistică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 125–131.
Guboglu 1958: Mihail Guboglu, *Paleografie şi diplomatică turco-osmană. Studiu şi album*, Bucureşti, Editura Academiei.
Jucker 1995: Andreas H. Jucker, *Historical Pragmatics. Pragmatics Developments in the History of English*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
Jucker, Taatvitsainen 2010: Andreas H. Jucker, Irma Taatvitsainen (eds.), *Historical Pragmatics*, Berlin, De Gruyter.

BDD-V4902 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

Considerations on the Use of Some Address Formulas in the Texts Written in the Phanariot Era

Our paper aims at researching some address formulas identified in Romanian texts written in the 18th and 19th century, taking into consideration the politeness theory, in the larger context of the Romanian-Oriental contacts.

Our study focuses on some Romanian address formulas similar to those used in the Ottoman texts, which are called *elḳāb* and include the ranks, titles and the origin of the interlocutor. In the Oriental-Islamic linguistic space the use of such formulas reflects the *tact maxim* (Al-Khatib 2012: 503).

In order to obtain a relevant analysis, we collected a corpus consisting of various texts written in the 19th century (CM2, DIC, DR 1821. 1, DR 1821.2, DR 1821.3, Ghibănescu 1933, SD 7, SD 10, SD 11, SD 12, SD 16, SD17, SD 21, Urechia 1889), and we tried to reconstruct the Romanian address system of the Phanariot Era.

The Romanian *elḳābs* could be described by +/religious identity/ and +/the image of the recipient/. Some formulas in the first category contain the formula *neamul Mesiei* lit. "Messiah's lineage", which is calked after tc. *millet Mesiha*, lit. "the people/ people of the Messiah", often used in the Phanariot Epoch in reference to the lords of Moldavia or Wallachia (Guboglu 1958: 63).

As for the formulas of the second category, the writer no longer focuses only on the religious identity of his recipient but on his image by enumerating his qualities, epithets and social or political positions.

BDD-V4902 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)